

คำสอนเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม ทางพระพุทธศาสนาหายาน*

Symbolic Teaching as Depicted in the Mahayana Ceremony

¹ทวีศักดิ์ คุวัฒนา, สุวิญ รุกสัทย์ และ พระเมธาวิไนยรส

¹Thaveesak Kuwattana, Suvin Ruksat and Phramedhavinaiyaros

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University.

¹Corresponding Author. Email: Pennykuwattananon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหายาน 2) เพื่อศึกษาคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายาน 3) เพื่อบูรณาการพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายาน และ 4) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการบูรณาการพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมเป็นการประกอบพิธีที่นำไปสู่เป้าหมายทางใจเป็นสำคัญ พิธีกรรมในพระพุทธศาสนาหายานประกอบขึ้นเพื่อสร้างศรัทธา ความศกดิ์สิทธิ์และแนวทางปฏิบัติตามอุดมคติหายาน สัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นกุศโลบายในการเผยแผ่คำสอนโดยเชื่อมโยงสัมพันธ์กับหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา

การบูรณาการสัญลักษณ์เชิงคำสอนพระพุทธศาสนาหายานในพิธีกินเจแฝงอยู่ในการบูชาพระพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์และพระโพธิสัตว์อีก 2 องค์เป็นการดำรงตนให้เป็นไปตามองค์คุณของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ได้แก่ มหากุศล มหาปัญญา และมหาอุบาย รวมถึงมหาบารมี มหาปณิธาน คำสอนเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทั้งหมดสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ การแปลงทุกกิจกรรมให้เป็นบุญสั่งสมเกื้อหนุนเต็มเต็มบารมี ไม่แบ่งแยกธรรมออกจากชีวิต ชีวิตอยู่กับกิจกรรม ทุกกิจกรรมเป็นบุญบารมี เรียกว่า “MMP” Model

คำสำคัญ: พิธีกรรม; คำสอนเชิงสัญลักษณ์; พระพุทธศาสนาหายาน

Abstract

This research article has objectives: 1) To study the ritual of Mahayana, 2) To study the symbolic teaching in the Mahayana, 3) To integrate the ceremony in the Mahayana with the symbolic teaching in the Mahayana, and 4) To propose a new knowledge on the pattern of the integration of the Mahayana ceremony with the symbolic teaching. The research methodology was a documentary qualitative research and a structure of in dept interview.

The results were indicated that Rituals are as the procedure that emphasized on immense of mental needs. Mahayana ceremony are performed with a deliberative faith, holiness and practice through the Mahayana ideal. Symbols used in the ceremony are as the technic to creating the propagation of teaching meaningfully related with Buddhism.

The integration of the doctrinal symbols in the vegetarian festival ceremony refers to worship the seven Buddhas and the two Bodhisattvas. It has been done by following themselves in accordance with the teachings of each Buddha, namely the great perfection, the great vow and the great compassion. The symbolic teaching in all ceremonies synthesized as a new body of knowledge is transforming all activities into merit for supporting and accumulating the perfection. The knowledge is not to divide life from the Dhamma. Life should be generated in activities and all activities must be accumulated merit to fulfill the perfections called “MMP” model.

Key words: Rituals; symbolic teachings; Mahayana Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในโลกปัจจุบันมักมีการนำไปปรับเข้ากับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนที่นับถือในแต่ละประเทศ เนื่องจากคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นคำสอนเกี่ยวกับชีวิตและการพัฒนาตน พระพุทธศาสนamahayanในประเทศไทย มีการเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และเทศกาลต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าพิธีกรรมมีความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาหรือที่เรียกว่า ศาสนพิธี จากงานวิจัยของกนกวรรณ โกมลธิพงศ์ แสดงให้เห็นว่า “การเผยแพร่ของคณะสงฆ์จีนนิกาย ได้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และเทศกาลต่างๆ ของชาวจีน” (Komlithipong, 2007) แม้พิธีกรรมมิใช่แก่นของศาสนา แต่เป็นการกระทำที่น้อมนำให้มนุษย์เข้าถึง โนมน้าวจิตใจให้ใฝ่ในการทำความดีและเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา พิธีกรรมเป็นเสมือนสื่อกลาง ที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่หลักธรรมคำสอนและถึงจุดหมายสูงสุดของศาสนา โดยมีอุปกรณ์ประกอบพิธี กิริยาท่าทาง และถ้อยคำที่เป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ดังนั้น คำสอนที่อยู่ในรูปแบบของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งทำให้สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนาได้

เมื่อพิธีกรรมได้มีบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหมายาน จุดสำคัญจึงอยู่ที่ความเข้าใจของผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมจะรู้ถึงแก่นแท้และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาในพิธีกรรมหรือไม่ อุปกรณ์เชิงสัญลักษณ์เหล่านั้นมีที่มาอย่างไร สื่อถึงอะไร สามารถอธิบายตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหมายานได้อย่างไร การบูชาพระพุทธเจ้าและพระมหาโพธิสัตว์ในพิธีกรรมกลายมาเป็นเทพเจ้าไปอย่างไร และมีหน้าที่สื่ออะไร นอกจากการอธิบายคำสอนพระพุทธศาสนาหมายานที่เกิดจากพิธีกรรมและการนำสัญลักษณ์มาเป็นจุดกำหนดในองค์ประกอบพิธีกรรมได้แล้ว พิธีกรรมและคำสอนเชิงสัญลักษณ์สามารถเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตได้หรือไม่ ทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของหลักธรรมได้หรือไม่ รวมทั้งพิธีกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องรักษาพระพุทธศาสนาได้หรือไม่ อย่างไร ปัญหาวิจัยที่ควรค่าต่อการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาเป็นคำตอบและสามารถสร้างเป็นรูปแบบในการบูรณาการพิธีกรรมกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาหมายานได้อย่างไร

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา คำสอนเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหมายาน ทั้งนี้เพื่อจะนำหลักธรรมคำสอนที่ได้ไปเผยแพร่ให้กับสังคมได้อย่างถูกต้องและยังเป็นแนวทางให้กับการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน เพื่อให้สังคมเกิดความดีงาม และก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นแก่ชนทั้งหลายตามแนวทางแห่งวิถีพระพุทธศาสนาหมายานสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหมายาน
2. เพื่อศึกษาคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหมายาน
3. เพื่อบูรณาการพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหมายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหมายาน
4. เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการบูรณาการพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหมายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหมายาน”

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร(Documentary Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) จากคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาหมายาน และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากการศึกษาค้นคว้าเก็บข้อมูลจากเอกสารบันทึกการทำพิธีกรรม องค์ประกอบการทำพิธีกรรม สัญลักษณ์ศาสตร์ เอกสารทางวิชาการ วารสาร เว็บไซต์ วิทยานิพนธ์ บทความ บทวิจารณ์และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบบเจาะจงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมพระพุทธศาสนาหมายาน (Key Performance Person) จำนวน 8 รูป/คน
3. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการสัมภาษณ์เชิงลึก และสังเคราะห์สรุปผลและนำเสนอองค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้คำตอบตามโจทย์วิจัย ผลวิจัยตามวัตถุประสงค์ พบว่า

1. พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหมายาน พบว่า

พิธีกรรม คือการกระทำที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อ เป็นขั้นตอนมีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จ (Ruksat, 2009) ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการทางใจหรือความเชื่อของมนุษย์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่า มีความสบายใจ ความเป็นสิริมงคลและความศักดิ์สิทธิ์ จึงมีการสวดแทรกหลักธรรมไว้ในพิธีกรรมต่างๆ เพราะบางคนไม่ชอบฟังการสั่งสอนแต่ชอบพิธีกรรม จึงใช้กุศโลบายให้ศึกษาธรรมจากพิธีกรรม

พระพุทธศาสนามีอุดมคติเพื่อชนสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏสงสาร ในมหาปรัชญาปารมิตาอรรถกถา อาจารย์นาคราชุนได้อธิบายไว้ว่า พระพุทธศาสนามีเอกรสเดียว คือ รสแห่งวิมุตติความรอดพ้นจากปวงทุกข์ (Phothananta, 1969) แต่ชนิดของรสนี้ 2 ชนิด คือ ชนิดแรกเพื่อตัวเอง ชนิดที่สองเพื่อตัวเองและสรรพสัตว์ด้วย มหายานจึงมีปณิธานมุ่งพุทธภูมิเพื่อชนสัตว์ให้พ้นทุกข์จนหมดสิ้น จึงมีหลักคำสอนสำคัญของแต่ละนิกายที่แยกออกมา นิกายหลักๆ ก็คือ นิกายมหายานิก เน้นหลักธรรมศูนยตา และปฏิจสมเด็จพระพุทธโพธิญาณ วิถีการถ่ายทอดเป็นภาษาวิธี นิกายโยคจาร เน้นอาลยวิญญาน เน้นพิชชะ การปฏิบัติทางจิต นิกายวัชรยาน เน้นรหัสที่จะเข้าถึงสภาวะที่แท้ เน้นการปฏิบัติที่ต้องผ่านพลังพุทธทเวชะ นิกายสุชาวดี เน้นการทำบุญ การระลึกถึงพระอมิตาพุทธะ การเปล่งคำและการรักษาศีลให้เคร่งครัด และนิกายเซน เน้นการฝึกจิตที่ถ่ายทอดทางโกอาน ชาเซน เพื่อบรรลุซาโตริ

พิธีกรรมที่กำหนดไว้ในวินัยปิฎกเป็นพิธีกรรมเฉพาะของสงฆ์และพิธีกรรมที่กระทำร่วมกันทั้งสงฆ์และคฤหัสถ์ เช่น พิธีสังฆกรรมและพิธีบำเพ็ญบุญต่างๆ ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์มีหน้าที่ต่อกันและกันในการประกอบพิธี หรือพิธีกึ่งเด็กจะมีในส่วนของญาติผู้วายชนกก็เข้าร่วมในพิธี พิธีกรรมมีวิวัฒนาการจากต้นแบบจนได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีที่มีต่อกันและกันจึงมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาจนมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพิธีกรรมในประเทศไทยที่สำคัญๆ ได้แก่ พิธีกินเจ พิธีทิ้งกระจาดและพิธีกึ่งเด็ก เป็นต้น

2. คำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา มหายาน พบว่า

สัญลักษณ์ คือ คำพูด ภาษา วัตถุ สิ่งของ การกระทำ เหตุการณ์ รูปแบบ บุคคล หรือสิ่งที่ทำให้ประจักษ์ สิ่งแทน เสนอแนะ นิมิตร สิ่งที่มีความหมายครอบคลุมต่อสิ่งอื่น การสื่อสาร การแสดงถึงความจริง (Pantarangsee, 2000) เป็นตัวอย่างแสดงถึงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกัน การเข้าใจด้วยปัญญา ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น มีความสัมพันธ์กับมนุษย์อยู่ในโครงสร้างของสังคม สัญลักษณ์เชื่อมกับพิธีกรรมอย่างแนบสนิท เช่น สัญลักษณ์ทางศาสนาสามารถแสดงถึงจินตนาการ เปรียบเสมือนประตูที่เปิดไปหาความจริง พิธีกรรมทางศาสนาที่สามารถแสดงออกมาเป็นกิจกรรมต่างๆ ได้หลายรูปแบบ เช่น ดนตรีสามารถใช้สื่ออารมณ์ความรู้สึก สถาปัตยกรรมสามารถแสดงถึงจุดมุ่งหมายของศาสนาได้ สัญลักษณ์จึงมีความเป็นมาควบคู่กับมนุษย์และวิวัฒนาการของมนุษย์ที่สามารถสร้างสิ่งแทนความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก และความเชื่อ จนสามารถกลายเป็นศาสตร์ประการหนึ่งขึ้นมาที่เรียกว่า สัญลักษณ์

สัญลักษณ์ทางศาสนานี้มีจุดประสงค์ที่ต้องการสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นต่อคำสอน พลังอำนาจของศาสนา คำสอน มนตร์ ธารณี เทพเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงมีองค์ประกอบร่วมกับสัญลักษณ์ คือ

1. **พิธีกรรม** เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สร้างความประทับใจ คุณค่า ความปลอดภัย ความเข้าใจ และความสุขต่อศาสนิก เป็นรูปธรรมที่มีไว้เพื่อรักษาและจัดระเบียบทางศาสนาให้มีแนวทางเดียวกัน

2. ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เนื่องจากเป็นความเชื่อของศาสนิก ความศักดิ์สิทธิ์ได้มาจากการประกอบพิธีกรรมที่เชื่อว่าสามารถดลบันดาลโชคลาภหรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้คลี่คลายลงได้

3. ความศรัทธา เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งเกิดความศรัทธาของศาสนิก ความศรัทธานี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบคือ ความศรัทธาที่เป็นความเชื่อตามกันมา เป็นประเพณีตั้งแต่บรรพบุรุษ จากการบอกเล่า และความศรัทธาโดยใช้ปัญญาพิจารณาโดยมีหลักเหตุและผล หากถูกต้องหรือเป็นจริงจึงศรัทธาตามนั้น

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายานที่เห็นได้เด่นชัดคือ อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีกรรม มนต์ และ มุทระ สัญลักษณ์ที่ใช้กันโดยทั่วไปคือ “ดอกบัว” เนื่องจากดอกบัวเป็นดอกไม้บริสุทธิ์ มีความหมายลึกซึ้ง ดอกบัวแต่ละชนิดยังหมายถึงเทพเจ้าหรือ พระโพธิสัตว์แต่ละ พระองค์ เช่น ดอกบัวสีแดง หมายถึง เทพอัปสรและเทวดาทั่วไป ดอกบัวสีขาวหมายถึงพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ดอกบัวสีน้ำเงิน หมายถึง เจ้าแม่ตารา ดอกบัวสีชมพู หมายถึงพวงอสูร ยังมีสัญลักษณ์อื่นๆ อีก เช่น พระรัตนไตรจะมีสัญลักษณ์เป็น รูปทรงกลมรูปไข่ที่มีเปลวไฟล้อมรอบ สวัสดิกะจะมีลักษณะเป็นการขีดโค้ง โดยเฉพาะโยคะหัตถศาสตร์ มุทราได้รับการนำมาใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย สัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาหายานมีความโดดเด่นมาก เพราะได้นำสัญลักษณ์มาประกอบพิธีกรรมจน มหายานิกชนเกิดความเลื่อมใส เกิดพลังศรัทธาเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา ยิ่งมหายานในทิเบตได้พัฒนา รูปแบบของสัญลักษณ์ศาสตร์มาใช้จนเกิดความเป็นความลึกลับ เป็นพลังจิตที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นมณฑล มุทรา ธาณีย์ รวมถึงอุปกรณ์ของใช้ในพิธีกรรม

3. บูรณาการพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาหายาน พบว่า พิธีกรรมของพระพุทธศาสนาหายานที่ใช้ในงานวิจัยนี้คือ พิธีกินเจ พิธีทิ้งกระจาด และพิธีงัดเต็ก จากการบูรณาการพิธีกรรมทั้ง 3 ประเภทด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ในพระพุทธศาสนาหายานจึงพบว่า

1. คำสอนเชิงสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในพิธีกินเจ

หลักการที่แท้ของพิธีกินเจคือ การไม่รับประทานเนื้อ สำหรับพระสงฆ์แล้วการไม่รับประทานเนื้อ นั้นเป็นข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหายานทุกแห่ง คำสอนที่แฝงอยู่ในพิธีนี้คือการบูชา พระพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์และพระโพธิสัตว์ 2 พระองค์ ในประเด็นนี้สามารถศึกษาวิเคราะห์คำสอนออก จากการบูชาพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง และพระพุทธเจ้าก็ได้ รับการแปลความหมายเทียบกับดาวประจำวันจึงถือว่า มีอิทธิพลต่อความเชื่อเป็นอย่างมาก เทพเจ้าประจำ ดาวทั้ง 9 อันได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวพระอังคาร ดาวพระพุธ ดาวพระพฤหัสบดี ดาวพระศุกร์ ดาวพระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ สัญลักษณ์ทางคำสอนก็คือ พระพุทธศาสนาหายานกลับมีกุศโลบาย อธิบายผ่านพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นว่า เป็นความฉลาดสามารถในการปรับความเชื่อของ

ประชาชนให้ตั้งอยู่บนฐานของพระพุทธศาสนา ในประเด็นนี้จึงได้บูรณาการให้เห็นถึงว่า พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้ง ๙ พระองค์นั้น เมื่อมองเชิงคำสอนผ่านพระองค์ท่านจะได้หลักปฏิบัติอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับพระพุทธศาสนamahayan ที่ให้ความสำคัญกับกุศลโลบาย เมื่อวิเคราะห์เข้าไปสู่สัญลักษณ์จากพระนามของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ก็พบว่า เกี่ยวเนื่องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

สัญลักษณ์ในคำสอนพระพุทธศาสนamahayan ที่พบในพิธีกินเจอีกส่วนหนึ่งก็คือ อุปกรณ์ในการสวดประกอบพิธี ที่ใช้ร่วมกับพิธีสวดมนต์ โดยตีความออกมาเป็นปริศนาธรรม เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติ นอกเหนือจากวัตถุประสงค์ของการใช้อุปกรณ์เพื่อความพร้อมเพรียงแห่งการสวดมนต์ และนอกจากเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์แล้ว ก็สื่อถึงคำสอนได้ดังนี้

1.1 กังสดาลตั้ง (กัง) (น้ำ nao) (ตัวเซ่ง 大磬) (A standing bell) สื่อความหมายถึง เสียงเคาะนี้จะดึงความสนใจของคน เทพ และสัตว์ในอภายให้หันมาสนใจฟังพระธรรม สัญลักษณ์กังสดาลหานี้จึงบ่งบอกให้รู้ว่า ให้ทุกคนหันมาสนใจพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นเสียงสะกดมิให้สนใจเรื่องอื่นให้สนใจแต่พระธรรมที่กำลังตั้งขึ้น

1.2 เกราะไม้ หรือปลาไม้ (บั๊กฮ้อ 木魚) (Wooden Fish) สื่อความหมาย การมีสติทุกเมื่อดุจดังปลาที่อยู่ในน้ำซึ่งตื่นอยู่เสมอ ให้ดำรงชีวิตเลียนแบบปลา ความตื่นอยู่เป็นวิธีแห่งการฝึกฝนปฏิบัติตนตามหลักในพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด การเคาะปลาก็สื่อให้เห็นว่า ผู้รู้ทั้งหลายต้องปฏิบัติหน้าที่นำการเผยแผ่คำสอนให้กระจายไปทั่วแดนดิน เพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

1.3 กลองพิธี (ตั้งแก้ว 堂鼓) สื่อสัญลักษณ์หมายถึง เสียงที่สามารถข่มขวัญศัตรูของพระราชาตอนออกศึกได้ เพื่อนำความสงบสุขมาให้แก่ตน พระพุทธเจ้าก็ตีกลองธรรม แผ่ธรรมออกไปข่มขวัญกิเลสมารทั้งหลาย ธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีอานุภาพปราบศัตรูทั้งหลาย ดุจดั่งกิเลสทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง นิเวศทั้งหลาย อุปกิเลสทั้งหลาย ความชั่วร้ายทั้งหลาย อบายมุขทั้งหลาย หรือแม้แต่มารทั้ง 5 มี กิเลสมาร ชันธมาร มัจจุมาร อภิสังขารมาร และ เทวบุตรมาร ก็พ่ายแพ้เกรงกลัว

1.4 วัชร (กิมกังชู่ 金剛杵) สื่อถึง ความว่างแห่งสรรพธรรมและหลายสิ่งซึ่งเครื่องกันแห่งอวิชชา โดยไม่อาจมีแห่งใดที่จะรอดพ้นจากการฉายส่องนี้ได้ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อันความแกร่งแห่งวัชรนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาอันแข็งแกร่งและคมกล้า

1.5 ระฆังมือ (อิงเซ่ง 引磬) สื่อสัญลักษณ์ถึง ความเป็นกัลยาณมิตรนี้เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ กัลยาณมิตรก็คือ ความมีเมตตาที่แผ่ออกจากจิตไปสู่ผู้อื่น เสียง yin qing, 引磬 จะดังแทรกซึมเข้าไปสู่จิตวิญญาณ ผูกมัดทุกคนเอาไว้ด้วยไมตรี เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความพร้อมเพรียงอันได้แก่ความร่วมมือกัน ความสามัคคีกัน ความเมตตาต่อกัน (Gaewklai, 2004)

2. บุรณาคำสอนเชิงสัญลักษณ์ในพิธีทั้งกระจาด

ประเพณีทั้งกระจาด เป็นความเชื่อของพุทธบริษัทฝ่ายมหายาน จุดหมายก็เพื่อประกอบการอุทิศส่วนกุศลแก่เปรต อสุรกาย สัตว์นรก และดวงวิญญาณที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์สวดพระพุทธรูปอยู่ในสันทิปปาตพุทธจักร ที่แวดล้อมด้วยพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พระโพธิสัตว์ เทพธรรมบาลทั้งหลาย อาศัยพุทธบารมีเป็นกุศโลบายให้ชาวพุทธเข้ามานับถือเลื่อมใสพระพุทธศาสนาตามคุณสมบัติของพระพุทธรูป นอกจากนั้นยังมีสัญลักษณ์ที่ถอดรหัสคำสอนของพระพุทธศาสนาในพิธีนี้ก็คือ มุทราทั้งหลาย พบว่า มุทราเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคำสอนพระพุทธศาสนาหลายประการด้วยการแสดงท่าทางของมือและร่างกาย สำหรับโยคตันตระ ได้แสดงท่ามือประกอบกับลมหายใจ เรียกว่า หัตถะปราณยามะ หรือหัตถโยคะซึ่งเชื่อมระหว่างโพธิจิต จิต พลังของฐานต่างๆ ในร่างกาย ในวชิรนี้ได้นำมุทราที่สำคัญมาประกอบจำนวน 9 มุทรา คือ

1. อภัยมุทรา (Abhaya Mudra) สื่อสัญลักษณ์คำสอนแห่งการให้อภัยซึ่งเป็นมหาทานที่ประกอบไปด้วย เมตตาธรรม ขันติธรรม และศีล 5 สำหรับกรอบแนวทางของการปฏิบัติของอภัยทาน คือ พรหมวิหารธรรม สาราณียธรรม และสังคหวัตถุ 4

2. ปางวิตักกะมุทรา หลักคำสอนที่แฝงอยู่คือ การหลั่งไหลออกแห่งธรรมของพระพุทธรูปที่ไม่มีที่สิ้นสุด หลักธรรมที่หลั่งไหลออกจากพระหัตถ์ของพระองค์ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เป็นวงจรเกิดดับเป็นปฏิจจสมุปบาท ทั้งฝ่ายอนุโลมและปฏิโลม

3. ปางภูมิสปรตมุทรา เป็นคำสอนเชิงสัญลักษณ์ให้แก่ปวงสัตว์ทั้งที่มาจากอภยภูมิและที่มาจากเทวภูมิเห็นว่า บารมีธรรมของพระพุทธรูปเจ้าสามารถเอาชนะสิ่งชั่วร้ายได้ ทำให้ผู้ที่มาร่วมพิธีทั้งหมดได้สนใจบำเพ็ญเพียรบารมีให้ถึงพร้อม และไม่ยอมแพ้แก่กิเลสทั้งหลาย

4. ปางธรรมจักรมุทรา มุทราสื่อให้รู้ว่า บัดนี้เป็นเวลาแห่งการเปิดธรรมที่ปิดมานาน ธรรมที่ปิดมานับพุทธันดร พระศากยมุนีพุทธะเป็นผู้ตรัสรู้แล้วเปิดเผยอีกครั้ง เหล่าเทพ มนุษย์ อมนุษย์ทั้งหลายสมควรที่จะเตรียมพร้อมรับฟัง น้อมจิตฟังเพื่อประโยชน์แห่งการเข้าถึงธรรม

5. โพธิ์ยงคิมุทรา คำสอนที่ปรากฏอยู่คือ ปัญหาที่ไม่ตกอยู่ภายใต้การแบ่งแยก ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย ก็สามารถเข้าใจความเป็นหนึ่งเดียว เข้าใจว่า สรรพสิ่งมีการประสานสัมพันธ์กันอยู่เสมอ เป็นธรรมชาติของธรรม

6. ธยานมุทรา หลักธรรมที่แฝงอยู่คือ สมาธิ หลักการปฏิบัตินี้เป็น การปฏิบัติที่สอดคล้องกับลมปราณ เป็นการใช้อาณายามะเข้ามาช่วยในการฝึกสติ เจริญสมาธิจนเกิดปัญญา

7. อุตตรโพธิมุทรา คำสอนที่แฝงอยู่คือ ความเต็มเปี่ยมแห่งบารมีคุณธรรมที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ต้องบำเพ็ญบารมี ในขณะที่บำเพ็ญเรียกพระองค์เองว่า พระโพธิสัตว์ เป็นผู้ฝึกฝนตนเองด้วยบารมีซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหลายท่านแสดงไว้ ๖ ประการ คือ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ สมาธิและปัญญา

8. ปางมันทลุมุทรา คำสอนที่แฝงอยู่คือ การตั้งใจที่จะให้ จะเสียสละ จิตที่พร้อมจะให้ จิตที่กำลังให้ และจิตที่เบิกบานยินดีเมื่อให้แล้วเป็นจิตที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นจิตที่สะอาด มีใจปรารถนาจะให้ กาย วาจา และใจสัมพันธ์กับการให้ กับการเสียสละ

9. มหาปรารณมุทรา คำสอนที่แฝงอยู่คือ พลังการตื่นรู้แห่งสติ ตื่นปลุกพลังชีวิต พลังตื่นรู้นี้เป็นพลังแห่งมหากรุณาและมหาปัญญาขึ้นสู่การดำรงชีวิต รู้สึกรู้สีก่อนผู้อื่นในฐานะสรรพสัตว์ที่มีชีวิตเหมือนกัน พลังนี้ในพระพุทธศาสนาหมายเอาพลังทั้ง 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา (leuam sai, 2014)

3. บูรณาการคำสอนเชิงสัญลักษณ์ในพิธีงเด็ก

พิธีงเด็กเป็นพิธีงานศพของชาวจีนที่มายาวนานจนทำให้พิธีกรรมกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวจีน บางครั้งก็ทำให้ไม่สามารถแยกแยะได้ว่าส่วนไหนเป็นส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ส่วนไหนเป็นวัฒนธรรมของชาวจีนที่ผสมผสานกับแนวคิดของลัทธิศาสนาอื่น คำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับผู้ตายย่อมมีส่วนที่เหมือนกันกับชนชาติอื่น ในเรื่องเกี่ยวกับการสิ้นชีวิตและการดำเนินการกับศพ

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในคำสอนพระพุทธศาสนามหายานประเด็นนี้ก็คือ องค์พระกษิตครรโกโพธิสัตว์ ผู้คอยช่วยเหลือผู้ตกนรก แสดงให้เห็นถึงมหากรุณาของท่านที่คอยช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นพลังแห่งกรุณา การไม่ประมาทต่อชีวิตอันมีความตายเป็นที่สุด การทำความดีไม่ต้องรอให้สิ้นชีวิต สำหรับหลักธรรมในเรื่องนี้ก็คือ การดึงให้คนเข้ามาเข้าใจสัจธรรมที่แท้สัญลักษณ์แห่งความกตัญญูกตเวทีที่แสดงออกต่อการทำพิธีอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล และนำพาดวงวิญญาณให้พ้นจากอบาย มีแต่แสงไฟแห่งบุญกุศลเท่านั้นที่จะช่วยได้ ดังนั้นทุกคนต้องทำบุญกุศลไว้

4. รูปแบบการบูรณาการพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนมหายานด้วยคำสอนเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนมหายาน

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมดจึงพบว่า พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนมหายานนั้นมีการแฝงรหัสลับเอาไว้ เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเอาไว้โดยการทำเป็นกิจกรรมทางพิธีกรรม การทำเช่นนี้จึงเป็นเหมือนการดำเนินชีวิตที่ประกอบไปด้วยคุณความดีแต่ผู้ประกอบพิธีไม่รู้ตัว ด้วยเหตุนี้ความเป็นรหัสลับไม่ว่าจะเป็นมุทรา ธารณี หรือมณฑลและอุปกรณ์ ทุกอย่างในพิธีกรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนมหายาน ต้องอาศัยการเสนอแนะและทำความเข้าใจจึงรู้ได้ มุทรา (Mudra) ที่แสดงออกในพิธีกรรม คือการใช้พุทธานุภาพและโพธิสัตวานุภาพในการประกอบพิธี จัดเป็น หัตถกรุณา ได้แก่ การประกอบบุญกุศลในบุญกิริยาวัตถุ บุญ (Merit) ทุกกิจกรรมที่ล้วนเป็นบุญจึงทำให้ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีต่างมีความสุข ส่วนบารมี (Perfection) เป็นหัวใจของการบำเพ็ญตนของพระพุทธศาสนมหายาน ผู้ประกอบพิธีเชื่อว่าดำเนินอยู่บนโพธิสัตวจริยาวัตร

องค์ความรู้จากงานวิจัย

รูปแบบขององค์ความรู้ใหม่จึงได้เป็นหลักการในคำว่า “แปลงทุกกิจกรรมให้เป็นบุญ สัมเมเกื้อหนุนเต็มเต็มบารมี” จึงได้รูปแบบเรียกว่า “MMP Model” ดังนี้

- M = Mudra หมายถึง การแปลงท่าร่างของมือให้เป็นมือแห่งกรุณาหรือหัตถกรุณา
- M = Merit หมายถึง ทุกกิจกรรมแปลงเป็นบุญ การกระทำที่เปี่ยมด้วยความสุข
- P = Perfection หมายถึง การสั่งสมบารมีให้เต็มเปี่ยมเพื่อบำเพ็ญโพธิสัตว์มรรค

แนวการใช้ MMP Model

1. **ปลูกฝังศรัทธาด้วยพิธีกรรมด้วยรูปแบบสัญลักษณ์มูทรา** เริ่มต้นด้วยการใช้มูทราเป็นสัญลักษณ์ มองทุกอย่างให้เป็นสัญลักษณ์ที่แฝงความหมายอยู่ พระพุทธศาสนาไม่มีการกระทำอะไรที่ลอยๆ ไร้ความหมาย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีคำอธิบายทุกประการ เบื้องต้นสร้างมูทราที่น่าสนใจก่อน เป็นรูปแบบกิจกรรมที่น่าสนใจ เป็นรูปแบบกิจกรรมทางพิธีกรรมที่ประกอบด้วยความศักดิ์สิทธิ์ น่าศรัทธา น่าเลื่อมใส เป็นการสร้างความประทับใจให้เกิดขึ้นกับพิธีกรรมก่อน ภาพประกอบที่น่าหลงใหล เสียงดนตรี อันไพเราะรื่นรมย์ ถ้อยคำที่ปลูกให้ต้น บรรยาการที่ชวนให้หลงใหล ล้วนเป็นความหมายแห่งมูทราทั้งสิ้น คำว่ามูทราในความหมายนี้ ใช้เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนกิจกรรมที่มีความหมาย รูปแบบ กระบวนการที่มีความหมายซ่อนอยู่ภายใน กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วแต่นำพาไปสู่การพัฒนาชีวิต พัฒนาอินทรีย์

2. **เสริมสร้างกิจกรรมในพิธีให้เป็นบุญ** ขั้นตอนนี้เป็น การถอดรหัสกิจกรรมให้เห็นเป็นบุญทุกอย่าง บุญในความหมายนี้ใช้ในแง่ของการจัดกิเลสทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นประกอบพิธี บริการน้ำ ช่วยยกของ ช่วยบอกวิธี ช่วยจับอุปกรณ์ใดๆ ก็ล้วนแต่มองเห็นการชำระจิตให้สะอาด บริสุทธิ์ขึ้น มีจาคะเป็นตัวเคลื่อนไหว มือที่กระทำนำไปสู่ความเป็นบุญ ในขณะที่ทำก็เปี่ยมด้วยความสุขใจ หลังทำงานแล้วก็ปิติยินดี ชักชวนให้ผู้อื่นเข้าร่วมบุญ ร่วมกุศลเสมอ เป็นดุจการแบ่งปันบุญ แบ่งปันความสุขให้แก่ผู้อื่น เป็นกุศลทุกขณะ จึงเป็นการแสวงหาแก่นแท้ของพิธีกรรม ให้นำตนเองไปเป็นสะพานแห่งบุญเข้ามาสู่ตน

3. เติมเต็มบารมีด้วยการปฏิบัติ ทุกกิจกรรมในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นได้ชื่อว่า เป็นการ เติมเต็มบารมี มองเห็นภาระเบื้องหน้าคือ เวทีพิสูจน์บารมีว่าตนเองมีบารมีมากน้อย เบาหรือแข็ง ก็สำรวจ ด้วยการผ่านด่านอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทุกบารมีได้มาเพราะการกระทำทั้งสิ้น การกระทำนั้นก็เริ่มจาก กระบวนการแรกไปจนถึงที่สุด ดังนั้นให้ตั้งจิตเสมอว่า บารมีนั้นต้องลงมือจึงได้มา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย

- 1) นโยบายพิธีกรรมของวัด การจัดรูปแบบพิธีกรรมให้แฝงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งส่งเสริมความศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญาโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องมือช่วยเหลือ เป็นกุศโลบายในการดึงเยาวชนเข้าวัด
- 2) นโยบายกิจกรรมสาธารณะ เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมที่มีบุญบารมีเข้าไปเกี่ยวข้อง ให้หน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้าร่วมศึกษาพิธีกรรมที่เป็นบุญ โดยแปลงมูทราทุกกิจกรรมให้เกิดบุญขึ้นอย่างไม่รู้ตัว
- 3) นโยบายสำหรับการเผยแพร่ธรรม โดยเฉพาะพระธรรมทูต จำเป็นต้องมีพิธีกรรมที่หลากหลาย สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วม เพื่อให้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพิธีกรรมที่มีความหมาย นำพาให้คนเข้าถึงธรรมด้วยการปฏิบัติธรรมผ่านกิจกรรม นำพระพุทธศาสนาเข้าไปสู่สังคม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมูทราทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิต เพื่อให้เห็นว่าท่าร่างที่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์แสดงออกนั้นมีผลต่อจิตวิญญาณได้จริง รวมถึงการเกี่ยวข้องกับระบบทางสรีรศาสตร์
- 2) รูปแบบการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหมายานกับการบริหารจัดการระบบ
- 3) นวัตกรรมความเข้าใจพระพุทธศาสนาด้วยพิธีกรรมในยุคดิจิทัล เน้นประเด็นการใช้เทคโนโลยีมาเสริมสร้างความเชื่อความศรัทธาจนนำไปสู่การพัฒนาปัญญา
- 4) ผลกระทบจากการจัดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหมายานในปัจจุบัน เป็นการศึกษาเชิงสำรวจเพื่อจักได้รูปแบบที่เป็นมาตรฐาน โดยศึกษาจากต้นแบบต่างประเทศ

References

- Gaewklai, C. (2004). *Saddhampundarikasutra*. Chinese Buddhi Monk Council in Thailand.
- Komlithipong, K. (2007). *Chinese Sangha Administration in Thailand*. Dissertation Doctor of Bhuddhist Studies Program. Graduate School. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- leuam sai, S. (2014). *Mahavastuavadana: Mahayana Scripture. Vol. 1-2*. Sanskrit Foundation.
- Phothananta, S. (1969). *Mahayana Philosophy*. Bangkok: Bannakan publisher.
- Pantarangsee, S. (2000). *Mahayana Buddhism*. Bangkok: Sukkaphapjai publisher.
- Ruksat, R. (2009). *Mahayana Buddhism*. Bangkok: Bangkokblog.